

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

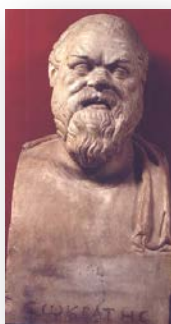
EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

4. Téma

Szókratész élete és filozófiája

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

4. TÉMA: SZÓKRATÉSZ ÉLETE ÉS FILOZÓFIÁJA

Mogyoródi Emese

1. Lecke
Szókratész
élete

20 - 25
PERC

Szókratész az athéni Alopéké démosz polgára, Szóphroniszkosz és felesége, Phainareté gyermekeként született 470/69-ben, és egy törvényes bírósági eljárást követő kivégzés következtében Athénban halt meg 399 tavaszán.

Szóphroniszkosz kőfaragó mester (vagy szobrászművész) (*lithurgosz*) volt, ami társadalmi és anyagi szempontból egyaránt megbecsült foglalkozásnak számított. A család tehát nem volt szegény, Szókratész felnőtt kori szegénysége (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 23c, 31c, 36d, 37c) önként vállalt volt.

Szókratész apja viszonylag korán elhunyt, minthogy tudunk anyja, Phainareté második házasságáról, melyből második fia, Patroklész született (Platón: *Euthüdemosz* 297e). Ha a történet igaz, szülőképes kora után Phainareté felcsapott bábának; ehhez a mesterséghez hasonlítja ugyanis tréfásan Szókratész a magát is (*Theaitétosz* 149a):

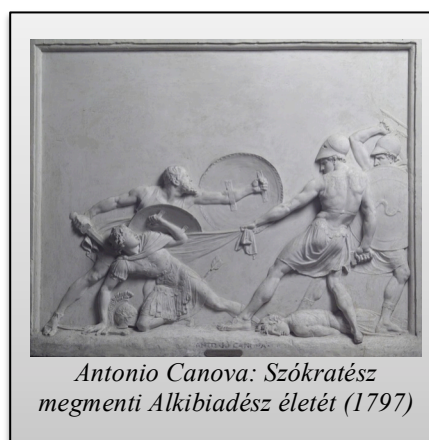
„SZÓKRATÉSZ: A szülés fájdalmai ezek, drága Theaitétoszom: terhes vagy, nem csupán üresség van benned.
THEAITÉTOSZ: Nem is tudom, Szókratész. Én csak azt mondom, amit érzek.
SZÓKRATÉSZ: Aztán azt még nem hallottad, hogy én egy amolyan emberes s nemes bábaasszony, Phainareté fia lennék?
THEAITÉTOSZ: De, már hallottam.
SZÓKRATÉSZ: És azt hallottad-e, hogy jómagam is ezt a mesterséget űzöm?
THEAITÉTOSZ: Nem, azt még soha” (Platón: *Theaitétosz* 148e-149a, ford. Bárány István).

Szókratész bizonyosan részesült (az általános iskolai szintnek megfelelő) intézményes oktatásban, de tudásvágyáról, illetve kiemelkedő képességeiről tanúsodik, hogy korán megismerkedett Anaxagorasz természetfilozófiai tanításaival (Platón: *Phaidón* 98b), sőt, ha a történet hiteles, 20-21 évesen részt vett abban a beszélgetésben, melyet **Parmenidész** és tanítványa, **Zénón** folytatott a Panathénaia ünnepségre tett látogatása alkalmából Kr.e. 450 körül (Platón: *Parmenidész*).

Mint minden szabad athéni férfi, Szókratész 18 éves korában felesküdött a város törvényeire (*dokimaszia* szertartás), és két éves **katonai kiképzést** kapott, majd polgártársaihoz hasonlóan 45-50 éves koráig szolgálat köteles volt. Fiatal felnőtt éveit a **periklészi aranykorra** és egy relatíve békés időszakra estek, azonban ő sem maradhatott ki a háborúkból, ahol **nehézfegyverzetű gyalogusként (*hoplita*)** szolgált:

- **Poteidaia (432)** (Alkibiadésszel) (*Lakoma* 220d-e, *Kharmidész* 153a)
- **Délion (424)** (Xenophónnal) (*Lakhész* 181a, *Lakoma* 221a)
- **Amphipolisz (422)** (*Védőbeszéd* 28e).

Katonai kiválóságáról, bátorságáról és kitartásáról több történet is hitelesen tanúskodik. Poteidaiaánál, a peloponnészoszi háború kezdetét (431) megelőző csatánál a téli viszontagságokat a zsoldosoknál is jobban tűrte, és **megmentette Alkibiadész életét** (*Lakoma* 220d-e); Délionnál bátorságával tünt ki (*Lakhész* 181a), **megmentette egy visszavonuló görög csapattest életét** azzal, hogy a *daimóni*

Antonio Canova: Szókratész megmenti Alkibiadész életét (1797)

hangra hallgatva másik úton vezette őket (Plut. *Gen. Socr.* 581e, Cic. *Div.* I.54.123), és **megmentette a lováról leesett Xenophónt** (Strab. 9.2.7, D.L. 2.23).

Az amphipoliszi csatát követően Szókratész többé nem volt katonaköteles, és valamikor a Nikiaszi békét (421) követően nősült meg. Felesége **Xanthippé**, akitől három fia született; a legidősebb, Lamproklész Szókratész kivégzésekor „fiatalember” volt (kb. 14-18 éves), a legkisebb pedig csupán egy-két éves (*Védőbeszéd* 34d, *Phaidón* 60a). Xanthippé zsémbességéről Xenophón tudósít (*Xen. Mem.* 2.2.7, *Symp.* 2.10), de Platónnál nem találunk ilyen értelmű utalást rá. Bizonyos forrásaink tudni vélnek Szókratész egy második feleségéről (**Mürtó**), aki Xanthippével együtt lett volna házastársa (és két kisebbik fia tőle lett volna), ezek a források azonban késeiek és ellentmondásosak.

Forrásaink a fenti eseményeken (és a perén) felül két, történetileg jól dokumentált, dátumhoz köthető eseményt említenek:

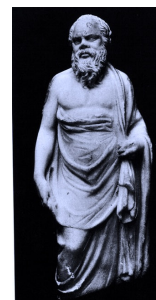
Bővebben lásd:
5. Téma, 2.
Lecke

- **406**: ellenszavazatát az arginuszai csata utáni Népgyűlésen a hadvezérek elítélése ellen, és
- **404**: ellenállását a Harminc Zsarnok León előállítását elrendelő parancsával szemben.

Személyisége

Szókratész minden szempontból **különc volt**, kinézetétől kezdve, öltözékén át életmódjáig, társas viselkedéséig, filozofálási módszeréig bezárólag.

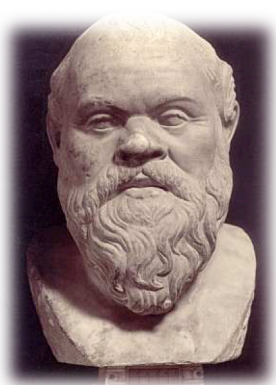
Testi rútságára mind a három elsődleges forrásunk utal (Arisztophanész: *A felhők* 362; Platón: *A lakoma* 215 b-c; *Theaitétosz* 143e; Xenophón: *A lakoma* IV.19, V.7): kidülledt szemeiről, pisze orráról, vastag ajkairól, pocakjáról tesznek említést.

Platón *Lakomájában* (215a-217a) a belé szerelmes Alkibiadész a **szilénekhez vagy szatírokhoz** (Dionüszosz bestiális – ló- vagy kecskelábú/farkú, pisze orrú, kopasz – kísérői, akiket a legtöbbször merev fallosszal ábrázoltak) hasonlítja Szókratészt, aki a durva és közönséges külső alatt isteni szépséget, „istenképeket” rejteget (215b, 216e).

A fennmaradt Szókratész portrék legkorábbi típusa („A típus”) feltűnően hasonlatos a szatírok ábrázolásához, és ezt a hagyományt tükrözi.

„azt mondogatják felőlem, hogy csodabogár vagyok, és hogy zavarba hozom az embereket” (*A lakoma* 149a, ford. Bárány István).

Ez az ábrázolás tudatosan szakít a görög *kalokagathia* eszméjével, és a hagyományos görög portrék idealizáló ábrázolásmódjával. Az általánosító típusokkal szemben Szókratészt nem lehetett besorolni, mert egyedülálló egyéniség, személyiség volt.

Fizikai adottságain túl ezt a megjelenéssel kapcsolatos konvenciók iránti közömbössége is kiemelte: sarutlanul járt, ritkán fürdött, és folyton ugyanazt az elnyútt köpönyeget hordta (Arisztophanész: *A felhők* 103, 363; Platon: *A lakoma* 220b; Xenophón: *Mem.* I.6.2). Ez nem az igénytelenség vagy lustaság, mint inkább a túlhajszolt élvezetekkel szembeni önmérséklet (*szóphroszüné*) és a nehézségekkel szembeni férfias tűrőképesség jele volt (vö. *A lakoma* 220 b-c). Nem mintha Szókratész ne tudta volna élvezni az életet: a lakomákon borivásban bárkit felülmúlt, ugyanakkor soha nem látták részegen (*A lakoma* 220a). Többre becsülte ugyanis az ifjak társaságát és a beszélgetéseket, s józansága soha nem hagyta el (*A lakoma* 223d).

A *kalokagathia* (*kalosz*: „szép” + *agathosz*: „jó”) arra a hagyományos görög, arisztokratikus felfogásra utal, melynek értelmében a(z) esztétikai) szépség egyúttal erkölcsi jóságot is implikál, azaz aki kiváló, az minden téren az, minthogy az istenek kegyeltje (vö. *Íliasz* III.38-66).

Ezt illusztrálja egy Cicero által megőrzött történet (mely a Szókratész kortárs és követő Phaidón *Zópürosz* című dialógusán alapulhat). Egy bizonyos *Zópürosz*, aki perzsa fiziognómus volt, és az emberek arcáról le tudta olvasni jellemüket, Szókratész vonásai alapján közölte vele, hogy azok durva lelkületre és kéjvágó természetre utalnak; a társaság minden tagja felnevetett, Szókratész azonban azt felelte, igaza van, csakhogy mindezekon az ész erejével képes uralkodni (Cicero: *Tusc.* 4.37.80; *De fato* 4.10).

Erotika és szexualitás

Az athéni ifjak és felnőtt férfiak közötti **erotikus kapcsolat** nagy mértékben **különbözött a mai homoszexualitástól**. Az „átmenet rítusainak” egy kifinomult **formája volt**, ami az ifjak felnőtté válását, a férfiak közösségbe való integrálásukat, kulturális, katonai és politikai kiművelésüket volt hivatott elősegíteni. Egy tekintélyes, idősebb férfi és egy 14-21 éves serdülő kapcsolatában valósult meg, ahol az előbbi volt az **udvarló („szerető”, erasztész)**, az utóbbi a meghódítandó **ifjú szépség („szeretett”, erómenosz)**, akit ajándékokkal

halmozott el, elit társaságba vitt, kulturált viselkedésre és az erényre buzdított.

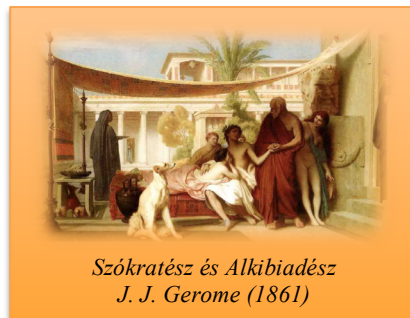
A kapcsolatnak megvoltak a kifinomult szabályai, beleértve az erotikus vagy szexuális töltetű együttléteket is, ahol az udvarlótól is, az ifjútól is egy bizonyos **önuralmat követeltek**, és szigorúan tiltottak bármilyen behatolást. Ez ugyanis a kiszolgáltatottak és alárendeltek pozíciója volt, ami homoerotikus kapcsolatban egyenértékűnek számított a polgárjogtól való megfosztással. Ugyanezen oknál fogva, valamint, mert gazdasági függést implicált, **elítélték a férfi prostitúciót** is.

„Az Aiszkhinész *Timarkhosz vádirata* által felvetett kérdések hosszú és diszkurzív vizsgálata két motívumcsoport szembeállítását tárta tehát elénk. Egyrészt: fizetség elfogadása, hajlandóság – vagy éppen kedv – a homoszexuális alávetésre, a lehajló vagy az alsó pozíció elfogadása, a másik férfi péniszének befogadása az ánuszba vagy a szájba; másrészt: a fizetség elutasítása, bármilyen testi kontaktus állhatatos elhalasztása mindaddig, amíg a potenciális partner méltónak nem bizonyul rá, az érzéki élvezet hiánya ilyen érintkezésnél, ragaszkodás a felegyenesedett pozícióhoz, a szemkontaktus elkerülése az elhálás közben, és az igazi behatolás hiánya. A görögök szemében ez a szembeállítás **a férfiaság megtartásáról vagy feladásáról szolt**” (K. J. Dover: *Görög homoszexualitás*. Osiris, Budapest 2001, 135.o.).

Szókratész és Platón az idősebb férfiak és ifjak közötti homoerotikus viszony szempontjából **koruk gyermekei voltak**. Platón számos dialógusában úgy ábrázolja, mint aki keresi és élvezzi a szép és tehetséges ifjak társaságát, lakomákon és egyéb nyilvános helyeken velük beszélget, miközben teszi nekik a szépet (különösen

Kharmidész és Alkibiadész neve említendő). Szókratész és Platón ugyanakkor a korban elfogadott és gyakorolt homoerotikát egy szinttel magasabbra is emelték.

Szókratész és Alkibiadész
J. J. Gerome (1861)

Amit Szókratész mértékletességéről és önuralmáról forrásainkból tudunk, alátámasztja a képet, melyet Platón fest róla „a szerelem (erósz) tudományának” (*A lakoma* 201d) beavatottjaként. Erósz a vágy egy olyan formáját jelenti, mely messze túlmutat a testiségen és a szexualitáson, és egy magasabbrendű valóság felé vezeti a filozófust (lásd: *A lakoma* 209a-211c).

A delphoi jóslat és Szókratész filozófiai missziója

Szókratész életének egy fontos mozzanatát jelenti a delphoi jóslat, melyet Khairephón (Szókratész és a demokraták barátja) kért a Püthiától (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 20d-22e; Xenophón: *Szókratész védőbeszéde* 14). A történet hitelességét némely kutató megkérdőjelezi – adott esetben egyenesen platóni „mítosznak” tartja. Nem valószínű azonban, hogy teljes egészében platóni kitaláció volna. Dátuma ismeretlen, de feltehetőleg akkoriban történt, amikor Szókratész élete közepe táján lehetett (440-431 között). Platónnál a történet fontos szerepet tölt be Szókratész védekezésében, mert többek között elmagyarázza a bírácoknak tevékenysége természetét és célját, valamint azt, hogy miért támadt ellene annyi gyűlölködés. Szókratész nyilvánvalóan nem ekkor kezdte a filozofálást, azonban a polgárok (különösen a bölcsesség hírében álló tekintélyek, államférfiak, költők, jósök, szónokok, mesteremberek) sajátlagos szókratészi „vizsgálatát” (*elenkhosz*) ettől fogva tekintette isteni missziónak, azaz olyan életmódnak, amit halálbüntetés terhe mellett sem állt szándékában feladni (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 29b-30c).

John Collier: A delphoi papnő (1891)

Valamiképpen ez a tevékenység – a polgárok állítólagos bölcsességének vizsgálata – sodorta bajba, nem sokkal az athéni polgárháborút és a demokrácia helyreállítását (404-403) követően, amikor is istentelenségért (*aszebeia*) beperelték, bűnösnek találták, és halálra ítélték (399).

További olvasmányok:

Kaufmann, Eva-Maria: *Szókratész*. Ford. Derék Gy. Magyar könyvklub, Budapest 2001, 7-42.

Nails, Debra: Nails, Debra: "Socrates" *Stanford Encyclopedia of Philosophy*:

<http://plato.stanford.edu/entries/socrates/>

Hadot, Pierre: *A lélek iskolája*. Ford. Cseke Ákos. Kairosz könyvkiadó, Budapest 2010, 105-124.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen családba született Szókratész, és milyen neveltetést kapott?
2. A peloponnészoszi háború mely csatáiban vett részt, és milyen katona volt?
3. Mit tudunk személyiségéről?
4. Milyen volt az erotikához, illetve a szexualitáshoz fűződő viszonya?
5. Milyen szerepet játszott az életében a „delphoi jóslat”?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Milyen megfontolások alapján hasonlítja Szókratész saját tevékenységét a bába mesterségéhez?
2. Olvassa el Alkibiadész beszédét Platón: *A lakoma* című művében (212d-222b). Mit árul el a történet Szókratész, illetve Alkibiadész jelleméről?